

Orbán László
A SZÖVEGVÁLTOZATOK ÖRÖME

Kapcsolatépítési stratégiák a Kazinczy-levelezésben*

Kazinczy Ferenc 1802 novemberében levelet kapott gróf Mailáth György királyi jogügyi igazgatótól: „1802-nek utolsó holnapjaiban Mélt. Causar. Regg. Director Majláth György urnak parancsolatja érkezik Regmeczre, hogy a' fogságom alatt rám tett költség fejében a' kamarának fizessenek vissza 1068 f. 50 ½ xrt.”¹ Kazinczy 1801-es szabadulása óta igen nehéz anyagi helyzetben volt, ezt azonban titkolni igyekezett, még az anyja előtt is. Alig néhány nappal Mailáth fizetési felszólításának kézhez kapása előtt kért kölcsön 100 Ft-ot Nagy Gábortól, hogy anyjának visszaadhasson egy korábbi kölcsönt: „Pénz kell. Csináljon az Úr valahogy, még pedig úgy, hogy Vasárnap estig bizonyosan vehessem, mert az Anyám hétfőn itt lessz, és én nem tudathatom vele, hogy az a' pénz, a' mit által fogok adni, nem a' magáé, hanem substituált.”² Kazinczy e kétségbeejtő helyzetben fordult a korábban személyesen nem ismert grófhöz, Festetics Györgyhöz:

Nagyságodat jövök megkoldúlni. Ismerem én is nagylelkűségét. Könyveket mutatok-bé, 's olly kevélyen szabom-meg árokat, mint a' Sibylla Tarquinnak. Bízom Nsdhoz, hogy esetemet megszánja, 's vélem nem alkuszik mint Tarquin. Én részemről úgy nem fogom árokat alább-szállítani, mint az a' vén anyó; nem, mintha annyit

* A tanulmány az MTA Bolyai János Kutatási Ösztöndíj támogatásával készült. A szerző az MTA-DE Klasszikus Magyar Irodalmi Textológiai Kutatócsoport alkalmazottja.

¹ [*Kazinczy Ferencz Följegyzései*] = KazPE, 122. Az említett levél: Mailáth György levele Kazinczy Ferencnek, Pozsony, 1802. okt. 8. = KazLev, II, 496 (535). Kazinczy válasza a novemberben kézhez vett levélre: Kazinczy Ferenc levele Mailáth Györgynek, Regmec, 1802. dec. 8. = KazLev, II, 519–520 (550). Vö. KazPE, 1119–1121 (66. jegyzetmező: 1802. júl.–dec.).

² Kazinczy Ferenc levele Nagy Gábornak, 1802. okt. 15. = KazLev, II, 497 (536).

érnének, hanem mivel nekem sokra van szükségem 's Nagyságod sokat adhat.³

Lehetséges, hogy Kazinczy a Magyar Minerva sorozatban kívánta megjelentetni a Gessner-fordítását, noha erre szövegszerűen nem utalt levelében. A sorozat Festetics bizalmas embere, gyermekének nevelője, Péteri Takáts József terve alapján indult meg 1798-ban. Megjelentette Ányos Pál (1798), Péteri Takáts (1799) és Virág Benedek (1799) munkáit. Ányos és Virág kiadásait bizonyosan ismerte Kazinczy. Ám Festetics már 1799-ben megvonta támogatását, így a negyedik kötetet Péteri Takáts csak 1808-ban tudta megjelentetni. Kazinczy kérése e tekintetben légüres térbe érkezett.⁴

A segítségre szoruló Kazinczy azonban nem ok nélkül gondolt hazafias érzelmű nagylelkű mecénásként Festeticsre. A gróf az 1790–91-es országgyűlésen magyar vezényleti nyelvet és tiszteket követelt a magyar ezredékbe (ezért II. Lipót vizsgálatot indított ellene), 1792-ben – katolikusként – létrehozta a csurgói református gimnáziumot (ahol Csokonai tanított), 1797-ben megalapította a keszthelyi Georgikont (a kontinens első mezőgazdasági főiskoláját és tangazdaságát), 1798-ban tiltakozott a nemesi felkelés összehívása ellen (ezután I. Ferenc kitiltotta az udvarból), az 1802-es országgyűlésen – Kazinczy levele előtt fél évvel – 40 000 Ft-ot ajánlott fel magyar ifjak katonai képzésére.

A gróf azonban „épen ez időben kezdte az udvari köröket megnyerni, ez időben volt mind sűrűbb érintkezése József nádorral; könnyen érthető tehát, hogy az udvar előtt gyanús Kazinczyval nem akart közelebbi ismeretséget szőni”.⁵ Ennek jeleként a hideg,

³ Kazinczy Ferenc levele Festetics Györgynek, Regmec, 1802. dec. 3. = KazLev, II, 516, (547).

⁴ CSÉBY Géza, *Gróf Festetics György helye a magyar művelődéstörténetben, különös tekintettel a Magyar Minerva könyvsorozatra és a Helikoni Ünnepekre*, PhD-értekezés, Szeged, 2013, 133–173. <http://doktori.bibl.u-szeged.hu/2060/1/Cseby%20Geza%20Grof%20Festetics%20Gyorgy%20helye%20a%20magyar%20muvelodestortenetben1.pdf> (2014. febr. 18.)

⁵ Váczy János jegyzete a Festeticshez írt 547. számú levélhez. A levél kiadója arra is felhívta a figyelmet, hogy nem a misszilis levelet olvassuk: „Vajjon elküldte-e ezt a levelet s így küldte-e el Kazinczy Festetics grófnak: nem tudjuk. De hogy kérelme nem teljesült: az bizonyos.” Lásd Váczy János jegyzete = KazLev, II, 604.

latinul írt rövid válaszlevelet is csak a titkár, Csapó Imre írta alá.⁶

Kazinczy a fogságának reá kirótt költségét végül családi segítséggel és kölcsönökkel teremtette elő. Az anyja még 1797-ben a kassai sóháznál letett 336 Ft 42 krajcárt, amit most beszámított a kamara, a maradék 732 Ft 8 krajcárt Kazinczy különböző személyektől kérte kölcsön, majd ezt egy újabb, Péchy Imrétől felvett kölcsönrel fizette vissza. Ez az adósság még évekkel később is nyomta Kazinczyt.⁷

Kitérő és ellenpróba

Néhány évvel korábban, 1798-ban Csokonai is felkereste levélben Festetics Györgyöt.⁸ (Kazinczyt ekkor a Brünn [Brno] melletti fenyítőházban, Obrovicon tartották fogva.) Csokonai is szorult anyagi helyzetére hivatkozva fordult állásért a személyesen szintén nem ismert grófhhoz. Csokonai a levele szerint egy külföldi tanulmányutat tervezett, amelyet atyai örökségéből kívánt fedezni, így nincstelenként tért volna haza, ezért kért egy biztos hátteret adó professzori állást. Az előadott terv így hangzik:

Ugyanis régi hosszas gondolkozásaim után kifőzött Feltételem az, hogy jövő tavasszal, kevés örökségemet eladván, olly véggel Helvé-

⁶ Csapó Imre levele Kazinczy Ferencnek, Keszthely, 1802. dec. 21. = KazLev, II, 534–535 (557). Kazinczy viszontválasza – a Festeticshez írt 2. levele – ugyanítt található: „Ugyane levél másik felére írta Kazinczy a választ, mely itt következik: [...]” Lásd Váczy János jegyzete a két levél között = KazLev, II, 534.

⁷ A kamarai követelésről lásd: Kazinczy Ferenc levele Péchy Imrének, Érsemlyén, 1803. ápr. 22. = KazLev, III, 52–54 (592). Kazinczy még 1816-ban is a tartozás fennállásáról számolt be [lásd Kazinczy Ferenc levele Dessewffy Józsefnek, Széphalom, 1816. nov. 25. = KazLev, XIV, 448–450 (3329)], noha 1810-ben már megköszönte az anyjának az adósság rendezését: „Asszonyám a’ Péchy Imre bátyámnál való 700 ft adósságomat, mellyet fogságom költségei név alatt a’ Kamara által reám vetett 1000 ftnál többől álló terhem miatt csináltam, lefizetni méltóztatott érdekével együtt [...]. A’ legszívesebb köszönettel köszönöm Asszonyámnak anyai kegyességét, mind a’ magam nevében mind a’ gyermekeimében.” Lásd Kazinczy Ferenc levele Bossányi Zsuzsannának, h. n., 1810. jún. 23–26. között = KazLev, XXIV, 119 (6011).

⁸ [Az esetről lásd Orosz Beáta jelen kötetbeli tanulmányát. – A Szerk.]

tziába menjek, hogy ottan a' Mezei Gazdaságnak azt a' részét, a' melly Hazánkban is legtöbb munkával, legtöbb helyen, és legtöbb haszonnal, de még is nem úgy, a' mint lehetne, gyakoroltatik, úgy-mint a' Pascuatiót, Bucolicát, Schweitzer Teheneknek tartását, szénázást, Sajt' vaj' készítését 's a' t. magoktól az Originalis Gazdaktól megtanúljam. Ha a' hadnak és békeségnek állapotja megengedné, kifutnék kétfelől a' szomszéd Frantzia és Olasz országba is, a' borkészítésnek 's kerti majorságnak nálak való megtekintésére; visszajövőbe a' munkás Német földön tévén keresztül utazásomat.⁹

Ez a pályázati anyag teljes képtelenségnek tűnik, és vagy Csokonai hihetetlen mértékű naivitását tanúsítja, vagy azt, hogy Csokonai hihetetlen mértékben vélte naivnak a Georgikont alapító grófot. Ennek ellenére Csokonai sikeresen kapcsolatba lépett a tekintélyes gróffal, 1798 és 1803 között egytucatnyi levelet váltott Festetics Györggyel, ill. a gróf titkárával. (A gróf neve alatt nyilvántartott leveleket is a titkár írta, Festetics csak aláírta azokat.) Kézzelfogható anyagi segítséget is kapott a gróftól: 25, majd később 100 forintot, és munkái kiadásában is támogatóra lelt benne.¹⁰

Bizonyára elhanyagolható, hogy a Kazinczy által „megkoldult” pénzüsszeg négyszerese a Csokonainak juttatott 25+100 Ft-nak. Ha sokallta volna Festetics, akkor tetszőleges mértékben kevesebbet is adhatott volna, hiszen Kazinczy egyébként sem a kiszámított költség teljes összegét kérte („Ötszáz frtot kérek”), és Csokonai sem a kért állást/fizetést kapta meg.

Nyilvánvaló különbség azonban Kazinczy és Csokonai eltérő politikai terheltsége. Kazinczy frissen szabadult államfogoly, akivel nem szívesen léptek kapcsolatba a főrangúak, mint erre id. Wesselényi Miklós megjegyzése rávilágít: „Ne gondolja az Úr, Barátom Uram, hogy reám is elragadott volna az új betegség, melly meg szokott némely embereket környékezni, midőn az Úrral ta-

⁹ Csokonai Vitéz Mihály levele Festetics Györgynek, Komárom, 1798. jan. 22. = CSOKONAI VITÉZ Mihály, *Levelezés*, s. a. r. DEBRECZENI Attila, Budapest, Akadémiai, 1999 (CSVMÖM), 77 (39).

¹⁰ A 25 Ft-ot kétszer küldte el a gróf (CSOKONAI, *Levelezés*, i. m., 145), a 100 Ft egy Festetics-óda jutalma volt (CSOKONAI, *Levelezés*, i. m., 268–269), a Csokonai-művek kiadásának támogatása pedig mindegyik levélben előkerül.

lálkoznék, és azért nem feleltem volna mind eddig.”¹¹ Erre a politikai óvatosságra vall, hogy nem a gróf, hanem a titkár válaszolt Kazinczynak, sőt talán a latin nyelv használata is a titkosrendőrség felé tett gesztusként értendő. Legalábbis Kazinczy Batsányi Jánoshoz ezért írt ugyanekkor német nyelven:

Eszt. múlva azután hogy kiszabadúltam, bizonyos literar[iusi] dologban hozzája kellvén írnom, német nyelven írtam neki egy levelet; jele, hogy praecautióval írtam. Ő ezt, a' mint maga beszéllé ekkor nekem, elvitte Gróf Saurau Exc, ki 1794 a' Revolutiones Tribunálnak feje volt, 's előmutatta; hozzá vetvén, hogy ő azzal is mutatja a' maga hűségét. 'S ezeknek 's több efféléknek beszéllései után kért, hogy hozzá többet el ne menjek, mert ő vigyázat alatt van; sőt intett, hogy midőn most a' grádicson lemegyek és az úczára kilépek, suhanjak-el.¹²

E háttér Festetics számára nem lehetett mellékes körülmény, de még így is találhatott volna módot Kazinczy támogatására. Egyrészt titokban is segíthetett volna. 1803 nyarán újabb felszólítást kapott Kazinczy a Kamarától, hogy fizessen be még 496 Ft 4 krajcárt, amit számára ismeretlen erdélyi adományozók jóvoltából tudott tizenhárom évvel később befizetni:

Midőn haza érek, nem sokára, 500 f. le vala téve Kassai Kereskedő Fried Sámuel Úrnál, hogy azt nekem egy ismeretlen barátom nevében adja által a' Fiscus kielégítésére. Dilizsánszon jött a' pénz,

¹¹ Id. Wesselényi Miklós levele Kazinczy Ferencnek, Zsibó, 1802. ápr. 15. = KazLev, II, 470 (518).

¹² KAZINCZY Ferenc, *Az én naplóm* = KazPE, 289. Kazinczynak ez az 1802. máj. 29-én Érsemlyénből keltezett levele elveszett vagy lappang, de Batsányi magyar nyelvű válasza ismert. Ebben kéri a levelezés felfüggesztését: „Hitesse el magával, kérem, azt: hogy az úr iránt való bizodalmamhoz képest, nékem mindenkor valóságos gyönyörűség volna az Úrral, mint egy oly tudós, értelmes, jó-izlésű, és érzékeny szívű hazafitárssal tovább is levelezni, hogyha sorsunknak különös volta ellenkezőt nem kívánna, s rendkívül való körülállásainkhoz képest, az okosság azt nem javallaná, még pedig igen hathatósan, hogy leveleink által a világnak figyelmetességét magunkra ne vonjuk.” Lásd Batsányi János levele Kazinczy Ferencnek, k. n. [Bécs, 1802. jún. ?] = KazLev, XXIII, 51 (5679).

's Fried eltiltatott, hogy ne tudassa velem kitől és honnan, 's Fried megállá a' parancsolatot.¹³

Másrészt találunk rá példát, hogy Festetics volt politikai fogolyt segített pénzzel vagy állással. Az 1803-ban szabadult Verseghy Ferencnek – egy Döbrentei Gáborra hivatkozó forrás szerint – száz forintot adott „és azt jegyezte meg, hogy »ha neve oly kormos nem volna, többet adna«”.¹⁴ A háromévi várfogságra ítélt, 1798-ban kiengedett, szerencsétlen sorsú Rosty János megsegítéséről Kazinczy ezt írta 1807-ben:

Kitöltvén ott a' 3. esztendőt haza jött. Gróf Festetics György – az a' sok Dominiumú ember! – neki 25 forintos bankót adott. – Értsd ezt, 's csudáld a' magasztalt *nagyságot!* Nem annyi e ez, mintha én egy illy szerencsétlennek 25 fillért adnék? [...] Elúnván az életet, pisztolyt sütött a' homlokába. [...] Vallyon mit mond erre Festetics és azok, a' kik őtet ebbe a' kétségbe esésbe vitték. Mert igaz, hogy a' sok Dominium mellett is lehetetlen *mindenen segíteni*: de a' kinek eszébe jutott 25 ft. adni egy jó születésű, szép hivatalban volt, már nem fiatal szerencsétlen embernek, annak ha a' *szíve* az volna a' minnek lennie kell, az is eszébe juthatott volna, hogy néki hivatalt és élet módot mutasson. De félt a' nagy ember, hogy megint veszedelemben lesz a' kolcsa, ha olyat vész pártfogása alá a' kit a' villám megsújtott.¹⁵

Megjegyzendő, hogy Kazinczy más feljegyzéseiben Nyéki Németh János számlájára írta az öngyilkosságot: eszerint azért a Martinovics-perben ítélező Nyéki Németh halála napján lőtte

¹³ Kazinczy Ferenc levele Dessewffy Józsefnek, Széphalom, 1816. nov. 25. = KazLev, XIV, 29 (3329).

¹⁴ SÁGI Károly, *Adatok Festetics György és munkássága értékeléséhez = Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei*, 6, szerk. ÉRI István, Veszprém, Veszprém Megyei Múzeumok Igazgatósága, 1967, 332. Sági adatainak forrása: NÉGYESSY László, *Gróf Festetics György a magyar irodalomban = Keszthelyi Helikon*, szerk. LAKATOS Vince, Keszthely, Surjánszky, 1925.

¹⁵ Kazinczy Ferenc levele Cserey Farkasnak, Széphalom, 1807. márc. 12. = KazLev, IV, 519–520 (1085). Kiemelés az eredetiben.

agyon magát Rosty, hogy a túlvilágon bosszút állhasson a bírón.¹⁶ Rosty már a fogsága alatt is kísérelt meg öngyilkosságot.

A szintén 1798-ban szabadult Pruzsinszky József alkalmazása viszont arra lehet példa, hogy egy „kormos” nevű volt fogoly is számíthatott komoly segítségre a gróftól: Prusinszky az 1800-as években Festetics muraszigeti domíniumainak prefektusa lett.¹⁷

A hang

A fenti példák alapján sem a „kormos”-ság, sem a hasznosság (gazdatiszt vs. író) nem játszik szerepet a támogatás megítélésében, így – eltekintve a véletlen szerepétől – a továbbiakban azt feltételezzük, hogy Kazinczy sikertelenségének oka a levele hangütésében keresendő. A Csokonai- és a Kazinczy-levelek közötti valódi különbség nem a levelek témájában, a levélíró személyében vagy a címzetthez való társadalmi viszonyban, hanem a levelekben megszólaló hangban található.

Kazinczy 1802 decemberében egy szuverén személy hangján, a társadalmilag elvárt titulusokat mellőzve szólította meg Magyarország egyik leggazdagabb birtokosát: „Nagy és igaz fényű hazafi!”¹⁸ E hangütés nemcsak Csokonai helyesen alkalmazott „Méltóságos Gróf, Nagyságos Uram!”¹⁹ megszólításához képest tűnik fel, hanem Kazinczy későbbi leveléhez viszonyítva is. Amikor Kazinczy a titkártól, Csapó Imrétől kapott kijózanító válaszlevélre ráírta (bizonyára fogalmazványként) a viszontválaszt – ez tehát Kazinczy második levele Festeticsnek –, már „Nagy Méltóságú Gróf Cs. K. Kamarás Úr”-ként szólította meg Festeticset. A kapcsolatfelvétel merész – és sikertelen – hangja e visszavonás által válik jelentéssé. A grófról tévesen hitte azt Kazinczy, hogy ha-

¹⁶ KAZINCZY Ferenc, *Történetek' Kalendariuma* (autográf kézirat), 1827 (?), MTA KIK, *Az én Pandektám I*, K 633/I, 1–62 f., január 24-i bejegyzés.

¹⁷ Szilágyi Márton jegyzete = KazFN, 448.

¹⁸ Idézet a már említett 1802. dec. 3-i levélből.

¹⁹ CSOKONAI, *Levelezés, i. m.*, 76.

zafiságban egyenrangú félként római egyszerűséggel szólíthatja meg.²⁰

Kazinczy első levele nemcsak kér, „koldul”, hanem emlékeztet és vádol is. Az egyenlőség hangja talán a szabadkőműves eszmékre hivatott emlékeztetni (Festetics is szabadkőműves volt Helikon néven), a fogság felemlítése pedig arra, hogy a Martinovics-perben a rendi-nemesi mozgalmat valójában irányító grófok és bárók (Széchényi Ferenc, Orczy József és László) érintetlenek maradtak, míg a titkáraik és a szellemi élet emberei súlyos büntetéseket kaptak. „Példa kelle, hogy rettegjen az Ország” – írta később Kazinczy.²¹ Vagyis az elítéltek mások helyett is, a közösségért is szenvedtek – akárcsak a hazáért áldozatot hozó antik hősök vagy az eszméért szenvedő, világi javakról lemondó keresztény mártírok:

Nagymélt. Gróf, a' ki szenvedő társaiért annyit tett, mint én, – a' ki ott, a' hol gazdagabb társai megindulás nélkül nézték azt, hogy társaik koplalnak és meztelenek, soha nem evett-meg egy tányér ételt is, hogy felét a' koplalónak ne küldje, 's örömet osztotta-fel a' szűkölködővel mind erszényét, mind ruháját – a' ki az adakozást annyira gyakorlotta, hogy Tisztviselői, kiknek nem szabad néven nevezni a' rabot, őtet közönségesen der gute Herr néven nevezték [...].²²

A „gazdagabb társakat” részvétlenséggel vádoló hang megoldást is kínált Festeticsnek:

Végyen részt Nagyságod szerencsétlenségemen, 's magára vévén annak egy részét, gyönyörködjék abban, hogy rajtam, a' kit a' sors

²⁰ „Csapó Imre Festetics György grófnak volt a titkára, s e levelet is a gróf nevében írta. Kazinczy a választ szintén Festetics Györgyhöz intézte. Bővebb magyarázat szükségtelen e levélhez, csak azt jegyezzük még meg, hogy Kazinczy kivált a Berzsenyihez és Cserei Farkashoz írt leveleiben kétség kívül ezért gyanúsítja Festetics Györgyöt s ezért mondja oly gyakran, hogy a nagy emberek hazafisága sokszor nagyon is kétes becsű.” Lásd Váczy János jegyzete a Csapó Imrétől kapott 1802. dec. 21-i levélhez = KazLev, II, 605.

²¹ KAZINCZY Ferenc, *Fogságom' Naplója* = KazFN, 87.

²² Idézet az 1802. dec. 3-i levélből.

öszve rontott és a' kit még most sem szűn meg csapkodni, egygy illy nagy teher elviselésében könnyíthetett.²³

Ha ezen a hangon megszóló retorikára érdemben válaszolt és segélyt nyújtott volna Festetics, akkor elismerte volna a rejtett vádak jogosságát, a „részvétel” szükségességét, Kazinczy erkölcsi jogát a számonkérésre és felhatalmazását a megbocsátásra. Ezért nem léphetett be Festetics a Kazinczy által irányított diskurzusba, és emiatt (is) teljesíthetetlen Kazinczy kérése 1802-ben.

Újabb kitérő és ellenpróba

A levélváltás számait tekintve, úgy tűnhet, Csokonai sikeres kapcsolatot ápolt Festeticccsel, és kétségtelen az is, hogy kézzelfogható anyagi előnyökhöz jutott ezáltal. De a tucatnyi levél valójában három téma körül járt: Csokonai „udvarlása”, a pénzküldemények és a vélhetően soha el nem készült *Georgicon*-fordítás. A kiinduló beszédhelyzet lehetőségeit a hangütés korlátoltsága, a képtelen (svájci tehenészet) vagy megvalósulatlan (*Georgicon*) tervek és a témák szűkössége hamar kimerítette.²⁴

Csokonai hangjában – a többi Festeticshez írt levelét is ideértve immár – egy idejétmúlt szerep szólalt meg: a mecénásnak alárendelt poéta. Ez egyrészt a Csokonai által mintául választott rousseau-i emberképpel nehezen egyeztethető össze: a két szerep álarca folyton elcsúszik egymáson, a levelekben láttatni akart Csokonai-arc ettől furcsa és hiteltelen lesz. Másrészt a levélváltás folyamán elhasználódik a magasztaló poéta hangja. Amikor – Csokonai gyanúja szerint – egy külső beavatkozó, a debreceni postamester kilopta az egyik borítékból a Festetics által küldött 25 Ft-ot, kénytelen hangot váltani Csokonai, és az érvelő retorika

²³ *Uo.*

²⁴ Debreczeni Attila idézi azt a Festetics-levéltárban található bejegyzést, amely egyértelműen elutasítja Csokonainak a *Georgikon*-fordítás és a grófhöz írt ajánlólevél kinyomtatására vonatkozó kérését: a fordítás „nem egész, míg egészen meg nem küldetik, 's más Poéták által is meg nem vizsgálatik, kinyomtatása nem ajánlathatik”. Csokonai ezután a grófhöz írt leveleiben már nem hozza elő a *Georgikon*-fordítást. Lásd CSOKONAI, *Levelezés, i. m.*, 666.

hangján bizonygatni, hogy üresen kapta a levelet. Eközben Festetics (pontosabban a titkára) is méltatlan helyzetbe került, hiszen a gróf nevét és pecsétjét viselő levél feltörése miatt nyomozni kellett néhány forint után. A levél átvétele, a piros viaszpecsét feltörése kritikus pillanatnak bizonyult. Csokonai elküldött levelében és egy levélfogalmazványban alternatív, elmozduló történetek maradtak fenn erről: kétséges eszerint, hogy egy kisebb tekintélyes társaságban Csokonai, vagy tanúk nélkül Csokonai anyja vette-e át a levelet a postamestertől.²⁵ A mecénás-poéta viszony nem tűri a beszédhelyzet elmozdulásait, az elcsúszó hangok interferenciáját, a mellébeszélést. E levélváltásban ezért zavaró Csokonai magyarázkodása a 25 Ft ellopása után, és ezért mindegy, hogy ki a bűnös.

Szavahihetőségét a kicsinyes elszámolási problémák, a késve küldött válaszlevelek, a beváltatlan ígérek – a többszörösen megígért *Georgicon*-fordítást Festetics (titkárának) erélyes és egyértelmű felszólítására sem tudta elküldeni – alaposan megtépták. A gróf előtt kirajzolódó ellentmondásos Csokonai-képről Szilágyi Márton írt:

Arról, a szakirodalomban többször felbukkanó feltételezésről, hogy Festetics nem támogatta szívesen Csokonait, érdemes megjegyeznünk, hogy Festetics számára korábban a költő teljesen egyértelműen és bizonyítható módon két szituációban bukkant fel: először akkor, amikor levélben megírta a grófnak határozott tervét a külföldi mezőgazdasági tanulmányokról, másodsor pedig akkor, amikor csurgói helyettes tanárrá választották. Ez a két gesztus azonban teljesen összehangolhatatlannak látszhatott, hiszen ha valaki valóban élethivatásnak gondolta ez előző pályát, miképpen köthetett ki szinte közvetlenül ezután egy ettől egészen eltérő állásban? A gróf szempontjából tehát Csokonai minden további nélkül tűnhetett komolytalan figurának, s Festetics felől nézvést ezeknek a hirtelen váltásoknak semmiféle belső indokoltsága nem

²⁵ Debreczeni Attila idézi a Festetics-levelezés iktatókönyvét, amely az elküldött levél állítását támasztja alá: CSOKONAI, *Levelezés, i. m.*, 642–643; vö. még *uo.*: 624–625. Ez az ellentmondás a Csokonai-levelezés kiadásában vált láthatóvá, Festetics előtt rejtve maradt.

látszhatott. Ehhez képest kell értékelnünk azt, hogy Festetics végsősorban semmilyen ellenséges lépést nem tett Csokonai ellen, elfogadta a Tractus döntését a helyettes tanár kiválasztására is, s végig korrekt módon viselkedett – még azután is, hogy Csokonai látványosan konfliktusba került vele –, pénzt küldött neki, sőt nem utasította vissza a tervezett Vergilius-fordítás neki szóló ajánlását sem.²⁶

A tisztázatlan kérdések előbb kényelmetlen, majd fenntarthatatlan helyzetbe sodorták a levelezést. Csokonai szerencsétlensége és felelőtlensége tovább rongálta az egyébként is gyenge pozícióból induló beszédhelyzet lehetőségeit, végül eredeti szerepének feladására kényszerült. A Festetics által látott Csokonai-kép összegegyeztetetlenné vált a Csokonai által mutatni kívánt képpel. Talán nem tévedünk, ha feltételezzük, hogy ez lehetett a levelezés félbemaradásának valódi oka.

Kazinczy újrakezdett levelezése: 1818. március

Kazinczy 1802-ben sikertelen taktikát választott, ezért elvesztett egy kommunikációs csatát. Úgy vesztett azonban, hogy mégis folytatható, vagy inkább újrakezdhető maradt a kapcsolat.

Szemben Csokonai nyilvánosság előtt bizonyára vállalhatatlan, zárt, arculatromboló levelezésével, Kazinczynak már az 1802-es levele is nyitott, nyilvánosság elé tárható, arculatépítő szöveg volt. Legalábbis retorikai felépítésében és igényes megalkotottságában. Nem a „koldulás”, hanem annak sikertelensége sodorta alárendelt helyzetbe Kazinczyt. E pozíción csak úgy változtatható, ha kétségbe vonta Festetics irodalommal kapcsolatos ítéleteit és mecénási ténykedését. Kazinczynak tehát kiegészítő üzeneteket kellett útra bocsátania, hogy módosítsa a köztudatban élő Festetics-képet. Így is érthető a fent idézett, Rosty János haláláról beszámoló

²⁶ SZILÁGYI Márton, *Csokonai Vitéz Mihály pályafutása: Társadalomtörténeti kontextusok egy írói életpályához*, Akadémiai doktori értekezés, Budapest, 2010, 175–176. http://real-d.mtak.hu/271/4/SzilagyilMarton_5_MU.pdf (2013. aug. 20.).

Cserey Farkasnak írt 1807-es levél,²⁷ amelyben egyúttal az információ terjesztésére is felszólította erdélyi levelezőjét: „Ma egy rettenetes újságú levelet vevék ’s kérlek mondd-el Zsibón.” Ugyanezt a levelet egy olyan történettel zárta le, amelyben a fogság, az adomány és Festetics egy narratívába került, megtoldva azzal, hogy Festeticset a mélyen megvetett Rhédey Lajos mellé rendelte:

Küszködtem magammal egész éjtszaka, ha elbeszéljem e neked, hogy tegnap vettem egy 1799 és 1800 beli szomszédomnak [ti. munkácsi fogolytársának, Andreas Riedelnek – O. L.] is levelét, a’ ki most már nem vártetőn, hanem csak a’ Brünni Minorita Klastromban *lakattatik*. [...] Bort kér, noha víznél egyébbel nem él, ’s 24 butelliát küldök neki. Isten ’s világ tudja, hogy sok adni valóm nincs: sokat elmúlasztottam, ’s sokat szívtak és szivnak: de ha az jut eszembe, hogy miket cselekedtem mind ott, mind azolta másokkal, elmondhatom pirulás nélkül hogy többet tettem mint Festetics és Rhédey Lajos egész életekben tettek ’s fognak.

Magának Festeticsnek azonban csak 1818. március 25-én, a keszthelyi helikoni ünnepek kapcsán írt újra Kazinczy. E levélnek jelenleg hat szövege ismert, ebből a *KazLev*-ben egyet olvashattunk el a harmadik pótkötet megjelenéséig. A hat szöveget három különböző típusú szövegforrásban találjuk meg.

1. Elküldött eredeti.²⁸

2. Elküldött másolatok. A levél teljes szövegű másolatát Kazinczy négy nappal későbbre dátumozott leveleiben több barátjának is elküldte:

– Kis Jánosnak, Széphalom, 1818. március 29.²⁹

– Döbrentei Gábornak, Széphalom, 1818. március 29.³⁰

– Rummy Károly Györgynek, Széphalom, 1818. március 29.³¹

²⁷ Lásd 15. lábjegyzet.

²⁸ Kézirata: MNL, P 279, 106d, 1818 év T. II. 278/965, 364a–365b; megjelenése: *KazLev*, XXIV, 216 (6085).

²⁹ *KazLev*, XV, 538–540 (3574). Kézirata Kis Gyula birtokában volt. Váczy János a Festetics-levél teljes szövegét csak e levélben közölte, a továbbiakban visszautalt ide.

³⁰ *KazLev*, XV, 542–543 (3576). Kézirata: MTA KIK, M. Irod. Lev. 4r. 53/I.

³¹ *KazLev*, XV, 547–550 (3579). Kézirata: MTA KIK, M. Irod. Lev. 4r. 115.

– Dessewffy Józsefnek, k. é. n. [Széphalom, 1818. április 1. előtt].³²

3. Archiválási célú másolat.³³

Az 1. szövegforrástípus: Festeticsé

A Festeticsnek elküldött levél szövege a már korábban kiadott, barátoknak küldött változatokból ismert volt. A misszilis levél megtalálásának filológiai jelentősége leginkább az, hogy bizonyítja: Kazinczy valóban híven másolta le barátainak a levelet, és valóban elküldte a grófnak. A levél elküldése eddig azért volt kérdéses, mert Kazinczy a következő, 1819. január 3-án kelt levelében ezt írta Festeticsnek: „Hallgattam, mert azt akarám éreztetni, hogy tavalyi megtiszteltetésem a’ Keszthely Heliconában engem reménységemen kívül ére: de hallgatásom hálátalannak mutatott Excellenciád eránt, ’s ez megszólaltata.” Nem volt egyértelmű, hogy a „hallgatást” az 1818-as levélre vagy az 1819-ben küldött dicsőítő ódára kell-e érteni. Ráadásul nem ismert Festetics (vagy egy alkalmazott) válasza sem az 1818. márciusi, sem az 1819. januári levélre.

Az 1818-as levél önmagában egy udvarias köszönetként olvasható. Szembeötlő a levél szabatos megfogalmazása, szabályos titulussai, udvarias szerénykedése. Kazinczy látszólag semmiféle cselekvést nem hajtott végre a kötelező közhelyek alkalmazásán túl. Festetics (vagy titkára) azonban egy kapcsolattörténet részeseként, vagyis a korábbi levelek ismeretében olvashatta a levelet. Az 1802-es levélben ezt írta Kazinczy:

De én Özvegynek a’ fia vagyok, osztogatlan testvér vagyok, ’s nyolcz gyermeknek vagyok egyike. Ha különös útra nem csapok egygy illy nagy summa kicsinálásában, testvéreimet lopom-meg, kik szenvedésem terhét úgy is eléggé érzik [...].

³² KazLev, XV, 553–554 (3581). Kézirata: MTA KIK, M. Irod. Lev. 4r. 33.

³³ Kézirata: MTA KIK, M. Irod. Lev. 4r. 27. Eredetileg fogalmazványnak készült, melyet Kazinczy később megjegyzéssel látott el. Megjelenése: KazLev, XXIV, 215–216 (6085).

1818-ban meg ezt olvashatta a gróf:

[...] igyekezni fogok e' nyáron megjelenhetni Excellentziád előtt, hogy végre ne légyen okom pirulni, hogy soha nem láttam azt a' nagy férjfit, a' kinek emlékezete örök áldásban lesz a' Nemzet előtt, 's annak mások által is irígylett alkotását. Hat testben és lélekben ép gyermek' atyja lévén, 's elfogva ezeknek nevelési gondjaik által, e' szerencse még eddig nem lehete enyém [...].

A családi ok furcsa felemlegetése talán a korábbi levélre utal. De az 1818-as levélben már meg sem említette az anyagiakat, nehogy „koldus”-nak nézettessék, és Festetics nehogy beléphessen a mecénás szerepébe. Ez ugyanis összezavarná a Kazinczy által róla közvetített képet. Sőt mintha az ellenkezőjére utalna, amikor az érdemteleneknek gondolatlanul hullajtott bérről írt: „annak a' nagyragyogású polgárnak javalása [...] nekem kedvesebb minden bérnél, mellyet a' szerencse olykor ingyen ad, olykor gondolatlanul még hullogat is”. A „bér” szó és a „hullogat” szó egyaránt fentről lefelé irányuló metaforikus képzeteket vonz, ezek tagadása a hierarchia gúnyolása is. A fogalmazványban eredetileg a „veszteget” szó állt a „hullogat” helyén. Kazinczy most már kínosan ügyelt az anyagi függetlenségben megmutatkozó egyenrangúság látszatára.

De egyébként is furcsa ez a kifogás. A levél címzettje ugyanis egyáltalán nem hívta meg Kazinczyt Keszthelyre.

A 2. szövegforrástípus: a barátoké

Kazinczy az 1818-as levél másolataival szinte azonnal a baráti levelezés nyilvánossága elé lépett, ezért feltehető, hogy a levél már eleve – legalább – kettős célzattal, a grófra és a kortársi nyilvánosságra tekintettel fogalmazódott.

Ha az előbbieken amellet érveltünk, hogy az 1818-as levél az 1802-es levéllel összeolvasva kaphatott többletjelentést Festetics előtt, akkor most amellet érvelünk, hogy önmagában is nyitott az ironikus olvasatra. Ezt a nyitást a levélmásolatokat körbebástyázó, nyilvánosságához intézett kommentárok teszik láthatóvá.

A Kisnek küldött levélidézet előtt ez áll: „Én úgy hiszem, hogy te engem eléggé ismersz.” Utána pedig: „Én azt hiszem, hogy te engemet értesz.” Döbrenteinek így kommentálja: „Úgy tetszik, ez a’ levél igen höflich; de hogy nem igen nagyon mutatja, hogy Irója hiú. Festetics érdemli *azért* a’ magasztalást, a’ miért magasztaltatik. – Még nem tudom, az én fám nem *bodza* e.” [Kiemelés az eredetiben.] Kazinczy tehát barátai figyelmét a betű szerinti jelentéstől elmozduló ironikus olvasatra hívta fel. A kommentárok szerepe minden esetben ugyanaz: kimozdítani a levelet ártatlan jelentéséből, gyengíteni „Túladuna” pozícióját és rombolni Festetics tekintélyét.

A másolatok kommentárja nemcsak megszünteti a levélolvasás naiv „együgyűségét”, hanem a grófnak tudásbeli hiányosságot is tulajdonít, hiszen azt állítja, hogy a gróf nem „érti”. A baráti nyilvánosság a levelet csak ezen előítélet elsajátítása után ismerheti meg. A levél felütése így már sértő Festeticsre: „nem hittem hogy akár a’ Balatoni Helicon, akár ennek nagylelkű Alkotója méltónak ítélhessen”. Azaz képes legyen a gróf belátni végre a tényt, hogy Kazinczy „méltó”.³⁴

„Hat testben és lélekben ép gyermek’ atyja lévén, ’s elfogva ezeknek nevelési gondjaik által” – olvasható a másolatokban is. A meg-nem-hívott Kazinczy tulajdonképpen a meghívás elutasításáról írt a Keszthelyen szintén nem járt barátainak. Nyilvánvaló a nyilvánosság felé irányított manipuláció. Ráadásul amennyire átlátszó ez a kifogás, annyira gúnyos is: hiszen Kazinczy nemrég tért haza hosszú erdélyi utazásából (1816. jún. 11.–szept. 10.), amelyről már közzétette az első részleteket a Tudományos Gyűjteményben. Kazinczy még tíz évvel öregebben, élete utolsó éveiben, eggyel több gyermek atyjaként is, több nagyobb utazásra vállalkozott. 1828–1831-ben elment Pestre és Pannonhalmára, de tervezett egy Mohács környéki utat is.

³⁴ Kétélűnek tűnik „a’ két Zrínyi a’ Dicsőségnek élt” megjegyzés is, amennyiben úgy egészítjük ki, hogy: „Festetics viszont nem”.

A 3. szövegforrástípus: archiválási célú másolat

Kazinczy összeállított és megőrzött egy Festeticsre vonatkozó, folytatólágyosan írt levélmásolatokból és egy feljegyzésből álló dossziét. A gyűjteménye címdala:³⁵

Gróf Festetics Györgyhöz, Keszthelyre.

—
a' Madárberkenyék, — 's
halála, temetése.

—
megholt April. 2d. 1819. lásd itt 419
szül. Ságbon, Soprony Várm. 1755. Január. elsőjén.

A gyűjtemény tartalma:

Kazinczy Ferenc levele Festetics Györgynek, Széphalom, 1818. március 25.³⁶

„Ugyan-ahhoz. Széphalom [!] Január. 3dikán, 1819.”³⁷

„1819. Febr. 16dikán, kaptak fát Keszthelyen Superint. Kis János, és a' megholt Faludi Ferencz.”³⁸

A gyűjteményben található Kazinczy Ferenc levele Festetics Györgynek, Széphalom, 1818. március 25-i levél bevezető szövege:

Köszönet Gróf Festetics Györgyhöz, midőn 1818. Febr. 12d. nekem és Csokonainak a' Keszthelyi Helicon egygy fát ültete.

³⁵ A címdal autográf oldalszáma: 375. Az utolsó sort más tintával – vélhetően később – írta Kazinczy.

³⁶ Autográf oldalszám: 385–387. Az autográf számozásból látható, hogy néhány oldal hiányzik a címdal után. E szövegek egy nagyobb kéziratgyűjtemény részei lehettek, talán valamelyik *Pandektába* tartoztak.

³⁷ Autográf oldalszám: 387–388. Megjelenése: Kazinczy Ferenc levele Festetics Györgynek, Széphalom, 1819. jan. 3. = *KazLev*, XVI, 271–272 (3685). A mellékelt vers kezdő sorától eltekintve – itt megvan, a levelezéskiadásban nincs közölve – szó szerint azonos a levelezéskiadásban megjelenttel, noha nem ez a kiadás szövegforrása.

³⁸ Autográf oldalszám: 388.

Az első ültetés történt 1817. Febr. 12dikén. Akkor a' megjelent Horváth Ádám, Kisfaludi Sándor, Berzsenyi Dániel, és Takács Judith Kisasszony, elébb mindnyájan Gyöngyösi Istvánnak, azután mindenike magának, egy Madár-berekenyét (*Sorbus Aucuparia*) ültettek. – A' Keszthelyen meg nem jelent Irók közzül nekem jutott legelébb ez a' szerencse és megtiszteltetés; nékem annál váratlanabbúl, mivel tudtam, miket tesz ellenem Túladuna, nevezetesen Kisfaludi és Ruszek Apátúr Keszthelyi Plebánus. Lássd Glottomachusaimat.

[Majd ezután következik a levél szövege, amely gyakorlatilag megegyezik a 3574. sorszámú levélbe³⁹ bemásolttal, de egy lábjegyzet csatolódik a hat gyermekre vonatkozó mondathoz:]

*) mert ekkor már élt a' meg nem született hatodik, Bálint.⁴⁰

Átcsoportosítás

Az archiválási célú levélmásolat bevezető soraival a nyelvújítási és irodalompolitikai harcok közegébe helyezte Kazinczy a keszthelyi eseményt: Kisfaludy Sándor és Ruszek József mellé, a „rossz” oldalra sorolta be Festeticset. E kifejezésben legalább akkora hangsúly van az „oldal” szón, mint a „rossz”-on. Vagyis e történet valójában egy erős, központi, irányító szerep betöltéséről szól. Hász-Fehér Katalin szemléletes példája szerint, amikor a Berzsenyinek írt meghívólevelében a gróf „Somogyi Kazinczy”-nak nevezte Berzsenyit, akkor egyúttal Kazinczyt is lokális jelentőségűnek minősítette.⁴¹ Érdekes véletlen, hogy Horváth Adámot meg „Orpheus”-nak nevezte a keszthelyi Helikon titkára. Kazinczy

³⁹ KazLev, XV, 538–540 (3574).

⁴⁰ Mintha az utókor lenne a címzettje a levélíró egyetlen lábjegyzetének is.

⁴¹ HÁSZ-FEHÉR Katalin, *A keszthelyi Helikon-ünnepség a XIX. század elején = Az irodalom ünnepei; Kultusztörténeti tanulmányok*, szerk. KALLA Zsuzsa, Budapest, 2000 (A Petőfi Irodalmi Múzeum könyvei, 9), 185. skk. Festetics Berzsenyihez írt levelét Berzsenyi lemásolta Kazinczynak: Berzsenyi Dániel levele Kazinczy Ferencnek, Mikla, 1817. jan. 13. = KazLev, XV, 23–25 (3361).

természetesen mindkét megnevezésről értesült, el is merengett azon, hogy a „Somogyi” kitétel vajon Somogy vármegyére, vagy a túladunai *Mondolat* Somogyi Gedeonjára utal-e.⁴²

„Keszthelyhez csatolva e’ kegyesség által” – ismerte fel Kazinczy, hogy a „Túladuna” az ő eszközét használja: a tudatos hálózatépítést. Kazinczy érzékelt Festetics – Hász-Fehér Katalin szavaival – „irodalmi államalapító” ambícióját,⁴³ és remek stratégiával arra törekedett, hogy Festetics nagyságát államférfi mivoltára korlátozza, megvonva tőle a múzsákat vezető Apolló szerepét. „Festetics érdemli azért a’ magasztalást, a’ miért magasztaltatik” – írta Döbrenteinnek.

Természetesen a Keszthelyre meghívottakat sem ismerhette el a magyar irodalom egészét átfogó csoportnak, csak egy „túladuna”-i alcsoportnak, amellyel szemben szövetségeseiből egyenrangú alcsoportot szervezhet. Idáig párhuzamos Helikon és Széphalom taktikája.

Kazinczy több oldalról is megtámadta a helikoni csoportképzést. Festetics központi szerepének kétségbevonása után kísérletet tett a kapcsolatok átrendezésére. Először is a Keszthelyre hívottak csoportját bontaná meg: „’s Kisfaludit, az én Berzsenyimet, ’s a’ szeretetre méltó Malvínát, meglássam” – írta. Kazinczy a megosztás taktikájával gyengíti az ellencsoportot: Kisfaludy Sándorral nem lehet mit kezdeni, de Berzsenyi már az övé (erre a személyrag a bizonyosság), hiszen az ő barátja, Kis János fedezte fel. Dukai Takács Juditnak pedig még a nevét is eltulajdonolja, amikor a Döbrentei (aki ekkor még szintén Kazinczy barátja) által adott szerzői néven említi.⁴⁴

Másrészt Kazinczy gondolt a többi meg nem hívottra is: „Melly kész voltam volna én megosztani az új Olympia’ pályáágát két

⁴² Horváth Ádám is lemásolta Kazinczy számára a Festetics titkárához írt levelét: Horváth Ádám levele Kazinczy Ferencnek, Petrikeresztúr, 1817. jan. 20. = *KazLev*, XV, 49–56 (3375).

⁴³ HÁSZ-FEHÉR Katalin, *A keszthelyi...*, i. m., 185.

⁴⁴ „Sokat beszélnék Judithról, Malvína nevet adék neki. Melilkoma jobb lett volna, mert ő feljövő nap, de Malvína szebben hangzik, ’s úgy tetszik, fekete szemöldöt teszen, ’s Judithnak az van. – Így álmodoznak a’ Poeták.” Döbrentei Gábor levele Kazinczy Ferencnek, Kolozsvár, 1814. dec. 27. = *KazLev*, XII, 289 (2813).

barátommal – Virággal és Kissel! De tisztelem Excnak okait, ha nem értem is [...].”⁴⁵ Vagyis miután a Helikonon lévőket magához kötötte, avagy magát az ő *nevükben* becsempészte, hívatlan barátait, szövetségeseit is felviszi a Helikonra. Virág és Kis helikoni hiánya – és a személyragokban rejtőző Kazinczy hiánya – ismételtén kétségbe vonja Festetics irodalomszervezői képességét. Minden jel (és rag) arra mutat, hogy az apollói szerep betöltésére csakis Kazinczy lehet alkalmas.⁴⁶

Kazinczy egy évvel később a *Gróf Festetics György*höz írt, sokfelé elküldött, több helyen is publikált ódájában szintén Virágnak és Kisnek gyűjt tömjént, és nem Berzsenyinek vagy Kisfaludynak – habár a két barát személyesen még Kazinczy versében sem lehet jelen Keszthelyen, de „nyelv Istene” mégis odavarázsolja őket:

Földmívest neveltek legelébb gondjaid
És ifju katonát: most már oltáraid
Gyujtják tömjéneket a' lant' és az ének'
'S a' Virág' és a' Kis' nyelve' Istenének.⁴⁷

A Festetics által kiosztott szerepek újrendezésénél is fontosabb, hogy ezzel mindkét társaságot magához köti, miáltal ő válik a csoportok közötti átjárást biztosító kapcsolattá. Pontosabban, az ő elbeszélése, a Kazinczy-levelezés (az utókor számára: a *KazLev*) teremti meg a kapcsolódási pontok világát, amelyben már ő – és nem Festetics – a középpont.

Így értelmezhető a magyar irodalmi élet hálózatának központi helyéért indított taktikai harcként Kazinczy Festeticshez írt levele, ill. a barátoknak megküldött másolatok áradata. A szintén erős

⁴⁵ Ugyanez a részlet a Kisnek és Döbrenteinek elküldött másolatokban: „Melly kész voltam volna én megosztani az új Olympia' pályáágát két barátimmal, *kiket szívem szeret* – Virággal és Kissel!” (Kiemelés tőlem – O. L.) E baráti gesztust leszámítva egyébként csak egy-két jelző eltérés van a szövegforrások között – habár azt ígérte Kazinczy, hogy „minden változtatás, minden kihagyás nélkül” közli barátaival a másolatot.

⁴⁶ A Döbrenteinek írt levélben a ragok ki vannak emelve (de talán nem is Kazinczy kezétől): „Kisfaludít, NB. *az én Berzsenyimet*”.

⁴⁷ A vers egy levélből idézve: Kazinczy Ferenc levele Kis Jánosnak, 1819. jan. 3. = *KazLev*, XVI, 273 (3686).

csomóponti szerepben lévő barátaitól remélhette, hogy küldeményét tovább fogják adni, akár írásban, akár szóban. Döbrentei Erdélyben, Rummy a német nyelvterületen, Dessewffy a Tiszántúlon, Kis Nyugat-Magyarországon biztosíthattak ismeretségeik révén további nyilvánosságot.

Pletyka: bennfentesség

A négy 1818-as levélmásolat kommentárja valójában a bizalmas közlés szöveghelye. A baráti levelezés nyilvánossága igényli a pletykát,⁴⁸ vagyis a személyes megszólítást, a bennfentes információközlést, a bulvár-tartalomszolgáltatást. A pletyka értékes cseereeszköz, a megkapóját saját fontosságáról biztosítja. A 'valódi' információn felüli pletyka a beavatottság érzetét közvetíti. Kazinczy barátai egyikével sem közölte, hogy nem egyedül részesült e bizalomban. Így a titokba beavatottak közlési kényszerével is számolhatott, ami még távolabbra sodorhatta a kommunikációs csatornákon az információt. Mások titkainak elmondása nagy kísértés: „Végre tudom hogy Keszthely nekem is Sorbus aucupariát ültete. A' Gyöngyösi Sorbusa kiveszett, (ezt a' Gróf nagyon akarja titkoltatni) titkon újat ültettek.”⁴⁹

A nem pletykáló levelezés nem hatékony. Alacsony a csereértéke az általa közölt információknak, nem segíti a levelezőpartner további levelezését, az általa közölt információk továbbítását, a távolabbi levelezők visszacsatolását, így végeredményben csökkenti a levélváltások számát is. A pletyka a 'valódi' hír vivőfrekvenciája.

Kazinczy levelezéséből számolatlanul lehetne példát hozni a pletyka hatékony alkalmazására, a kommunikációt előrevivő szerepére. Kazinczy öccse, Dienes, Bihar vármegyei főjegyzőként több levelet váltott a gömöri főjegyzővel, a sajtószabadság ügyében feliratot megfogalmazó Cházár Andrással. Dienes tiszteletteljes „Tellyes bizodalommal való Drága Nagy Jó Uram, Fő Notarius

⁴⁸ SZVETELSZKY Zsuzsanna, *A pletyka*, Budapest, Gondolat Kiadói Kör, 2002.

⁴⁹ Kazinczy Ferenc levele Döbrentei Gábornak, Széphalom, 1818. okt. 27. = *KazLev*, XVI, 207–210 (3655).

Uram!” hangütésű levelezésébe Kazinczy hamarosan bekapcsolódott. „Hazádat szerető Polgár!” – megszólítás után a Kazinczy-levél első mondata: „23. napok óta az arany érnek iszonyú kínai között itt feküdvén, azon felül hogy az Öcsém első leveleddel előttem feldicsekedett, vólt alkalmatosságom második leveledet is látni nála.” Majd Kazinczy hat pontban közölt híreket Cházárral, noha ekkor – már és még – sem a vármegyéknél, sem a kormányzati hivataloknál nem volt állásban. Ennek megfelelően nem is hivatalos híreket, hanem a „[s]zemélyt közelebről érdeklő” információkat szolgáltatott, bizonyítva ezzel is élő kapcsolatrendszerének hatékonyságát és információgazdagságát: „Az Öcsém néked egyéb tudósításokkal fog kedveskedni. Én olyakat közlök Veled, mellyek Személyedet közelebről érdeklík.”⁵⁰

A több példányban elkészített és útra indított másolatok a hálózatok kisvilág-természete miatt könnyen találkozhattak. Azaz egy személy – a levelezésben közvetlenül nem érintett személy is – több forrásból hallhatta ugyanazt a történetet.⁵¹ Ráadásul ugyanabban az értelmezésben, hiszen Kazinczy kommentárjaival erről is gondoskodott: ez az igazság kétségbevonhatatlan illúzióját jelenthette. Ennek átlátása, megítélése a levelezői hálózat bonyolultsága miatt már kívül esik a rendszer egyes elemeinek illetékességén. Ez már a KazLev ügye: a Kazinczy által megkonstruált és az utókor által belakott világban, a KazLev-ben értelmezhető. Kazinczy joggal remélhette, hogy kiterjedt levelezése nemcsak a kortárs nyilvánosság színtere, hanem az utókor is e szövegen át fogja megismerni „Kazinczyt és korát” – és nem „Festeticset és korát”.

⁵⁰ Kazinczy Ferenc levele Cházár Andrásnak, Nagyvárad, 1794. márc. 4. = KazLev, XXIV, 37, (5947); korábbi kiadásai: CENTGRAF Károly, *Egy ismeretlen Kazinczy-levél*, ItK, (78)1974/2, 234–237; ENYEDI Sándor, *Kazinczy Ferenc levele Cházár Andrásához*, ItK, (85)1981/3, 331–332. Kazinczy Dienes levelei mind Centgraf kiadásában, mind a levelezés 24. kötetében hozzáférhetőek.

⁵¹ A társadalmi kisvilágosság jellemző fogalma a hatlépésnyi távolság, amely szerint a világ két tetszőlegesen kiválasztott személye között többnyire létezik egy olyan ismeretségi kapcsolat, amelynek maximum öt közbenső tagja van. Eszerint mindenkit érdekel minden mindenkiről, főleg a pletyka, hiszen valahonnan mindenki ismer mindenkit. Lásd BARABÁSI Albert László, *Behálózva: A hálózatok új tudománya*, Budapest, Helikon, 2008², 32–47.

A szövegváltozatok öröme

Kazinczy Ferenc levelezésének papíralapú kiadása nem tekinti feladatának a szövegváltozatok feltárását. Váczy János kiadott eltérő szövegű, de azonosnak tekintett leveleket is, rendszeres feltárára azonban nem vállalkozott. A Kazinczy-levelezés hatalmas mennyisége teszi érthetővé, hogy a papíralapú kiadás a digitális technikák előtt miért volt képtelen áttekinteni és összevetni ezt a számos változatban létező hagyatékot. A szövegváltozatok jelensége nemcsak azonos szövegidentitású levelekben, hanem más-más címzettnek szánt levelek azonos információs egységei (egyrészt pl. leírások, anekdoták, pletykák; másrészt pl. levéldízetek, vendégszövegek, versek) esetében is megfigyelhető.

A nyilvánosság – a címzett – változásával természetesen változik a levél vagy levélrészlet eredeti funkciója és jelentése is. A levél beszélője ugyanis azzal a feltehető szándékkal szólal meg, hogy a címzett egyetlen hitelesnek bizonyuló, a helyzethez leginkább illő hangot halljon. Vagyis a levélíró óhatatlanul szerepet játszik. Az olvasás folyamán a szöveg felülírja ismereteinket, ezért a levélben megszólaló identitás nem lehet azonos a levél előtti „szerző” alakjával. A boríték kibontása után az elolvasott levél egy új, levélbeli identitást hoz létre, és ezt hitelesíti aláírásával a levél írója. Az aláírt név jelentése már nem azonos a borítékon olvasott név jelentésével, habár formailag azonos a két betűsor. E játék csak akkor romlik el, ha az olvasó be sem lép a játékba, vagyis ha felülírhatatlan képe van a levélíróról.

A szövegváltozatok esetében sem lehet más a levélíró szándéka, mint az, hogy *minden* címzett egyetlen hitelesnek bizonyuló hangot halljon. A levelezés egésze is szerepek, levélminták és irodalmi hagyományok testre szabott alkalmazása, a levélíró arcát és hangját mindig több szerep összjátékának többrétegű árca rejti, módosítja vagy hozza létre. A változatokat láthatóvá tevő kiadás ezért módosítja az egyes levelek olvasatát is. A levelezés szöveg-hálózatként való olvasása – például – egy stratégiai szerepjáték tudatos manipulátorának kommunikációs harcait, rövid és hosszú távú stratégiáját mutatja meg. A szövegváltozatokat közlő kiadás valódi címzettje a jelenkori irodalomtörténész, az ő kiváltsága

leleplezni a szerzőt, amikor felismerni véli a levélváltozatokban megszólaló hang eltéréseit. Az irodalomtörténész – szemben az eredeti címmel – olvasói autoritását kiterjesztheti a felfedezett hitelesség megítélésére, arra, hogy elválassza a „szerep” és a „valódi” szerző hangját – noha talán a kánonra kellene odafigyelni.